

Emotioners (u)nytte

En fænomenologisk analyse af emotioner i praktisk rationalitet

Søren Engelsen

er ph.d. og videnskabelig assistent på Syddansk Universitet, hvor han underviser i filosofi. Han forsker bl.a. i værditeori, metaetik og fænomenologi. Særligt analyserer han mere umiddelbare repræsentations-former, såsom emotioner og intuitioner, i etiske og livsfilosofiske sammenhænge.

Abstract

The article offers a genetic phenomenological account of the basic role that emotions play in prudential rationality. It is suggested that feelings are the original mode of presentation of value, and that this point can make intelligible that emotions in some cases have a substantial utility with regard to the apprehension of practical matters and in others are distorting of practical awareness. It is argued that the problematic nature of some emotions in practical contexts is an unfortunate bi-product of their important functional role of being sources of value reception.

Keywords Emotioner, praktisk rationalitet, fænomenologi, værdi

Introduktion

Den vestlige tænkning har ofte hæftet sig ved emotioners negative indflydelse på evnen til at tænke praktisk rationelt, dvs. at tænke fornuftigt i et handlingsøjemed. Er et subjekt fx opslugt af had eller irritabilitet, bliver hun ude af stand til at ræsonnere og handle hensigtsmæssigt. Empirisk forskning har også bekræftet denne pointe (Haidt 2001). På den anden side peger en del nyere emotions- og

værdiforskning på, at emotioner spiller en central rolle i basal værdiforståelse (Roeser 2011, Tappolet 2012); en pointe som også klassiske fænomenologiske teoretikere har fremført (Scheler 2007, Husserl 1988), og som har spillet en fremtrædende rolle i den sentimentalistiske tradition i filosofien (Wiggins 1987). Selvom analyser af praktisk fornuft ofte har fokuseret primært på intellektuelle evner, procedurer og modeller for rationelle valg, er der i den filosofiske og psykologiske litteratur en tradition og ikke mindst fornyet interesse for også at tematisere følelseslivets nyttefunktioner. Skal vi forstå emotioners rolle for den praktiske rationalitet er det på denne baggrund afgørende at analysere, hvorledes emotioner i nogen praktiske sammenhæng er nyttige og unyttige i andre.

Artiklen bidrager til at belyse 3 basale aspekter af praktisk fornuft: Dels redegør den for, hvordan følelser er fundamentale for konstitutionen af praktisk mening; dels viser artiklen, hvordan følelsernes funktioner og dysfunktioner kan betragtes som en naturlig konsekvens af selve den følende natur, der karakteriserer værdierfaringer i deres oprindelige præsenteringsmåde. Og artiklen viser i forlængelse heraf på hvilken måde, emotions-regulering er afgørende for praktisk fornuft.

Dannelsen af værdibetydning er betinget af værdi-følelser

Det skal i det følgende illustreres på baggrund af en analyse af værdierfaringen i dens oprindelige præsenteringsmåde, at der er en nødvendig sammenhæng mellem dannelsen af værdi-betydning – dvs. begreber og meninger om, hvad der på et basalt plan er godt og dårligt for os, og dermed selve målestokkene for hvad vi må anse for nyttigt – og det at have *følt* dette indhold for den praktiske fornuft. Tesen her er neutral hvad angår værdiers ontologi samt begrundetheden af specifikke værdidomme. Derimod siger tesen, at følte emotioner har en afgørende nyttefunktion i dannelsen af værdimæssig *mening*, og afledt heraf har følelser også afgørende funktioner i evnen til at foretage praktiske vurderinger.

Det basale argument herfor er genetisk-fænomenologisk: En genetisk-fænomenologisk analyse rekonstruerer nødvendige relationer mellem typer af erfarings-genstande og erfarings-måder: Erfaringen af komplekse erfaringsgenstande analyseres som konstieret

af erfarings-indhold givet i simple erfaringer. Således kan vi give mening til erfaringen af komplekse genstande ved at rekonstruere hvilke erfarings-måder – eller i klassisk fænomenologisk jargon, hvilke *givetheds-måder* – der betinger fremtrædelsen af dem samt hvilke typer erfaringsgenstande og -kvaliteter, der gives i bevidstheden i disse simple former for erfaring. Edmund Husserl viser i sine konstitutionsanalyser (Husserl 1988, 1999), hvorledes simple før-refleksive sanselige erfaringer er nødvendigt betingende for dannelsen af teoretiske domme og for prædikative domme i det hele taget. På parallel vis kan vi i henhold til dannelsen af praktiske og vurderende domme rekonstruere genetisk-fænomenologisk, hvilke simple erfaringer der betinger disse. Dette er tilgangen i det følgende. Jeg vil ikke levere en dækkende fænomenologisk analyse af værdidommes genese, men fokusere specifikt på dannelsen af basal værdi-betydning i relation til følelser.

Parallelt til det forhold, at vi må anerkende, at primærfarvers betydning er betinget af en nødvendig relation til et subjekt, der enten aktuelt ser eller har set disse, er pointen, at et vurderende subjekt ikke kan give mening til primære værdier uden at det satte værdibegreb har en nødvendig relation til enten en aktuel eller en forudgående bestemt værdi-følelse i subjektet (Engelsen 2016). Med værdi-følelse mener jeg her basalt den affektive følelse af, at noget (på et utal af mulige måder) har en valens, dvs. at noget er givet for bevidstheden som positivt eller negativt (Köhler 1966, 59; Klawonn 2007, 168-69). Hermed hævdes ikke, at alle værdiers betydning nødvendigvis er følte. Det er *basale* eller simple værdikvaliteter, vi taler om – dvs. alle værdi-betydningers grundlæggende 'byggesten': Komplekse værdibegreber er fænomenologisk betragtet sammensat af simple værdikvaliteter.

Det synes principielt umuligt at forklare en person, der er født farveblind, hvad rødhed er. Men hvorfor? Netop pga. den nødvendige forbindelse mellem dannelsen af primærfarve-betydning og det at have en særlig type erfaring; det synes at være en nødvendig betingelse for dannelsen af et adækvat begreb om en given primærfarve, at man visuelt har erfaret den (Jackson 1986). Farven må med andre ord være *anskuelig* for at give mening. Hertil kunne man indvende, at vi kalder ting for røde, selv når denne farvekvalitet ikke aktuelt erfares visuelt, hvorfor anskuelsen ikke kan være nødvendig betingelse for at give mening til sådanne propositioner:

Jeg kan slukke lyset, og det vil stadig give mening at kalde min taske for rød, selvom den aktuelt i mørket ser grå ud. Egenskaben 'rød' tillægger vi altså ikke kun ting, der aktuelt erfarer som sådanne, hvorfor det er oplagt at analysere farvebetydning i dispositionelle termer: En ting kan meningsfuldt kaldes 'rød' for så vidt den har en særlig disposition til at give subjekter bestemte responser. Denne indvending rammer dog ved siden af som kritik af den fænomenologiske pointe, for vi kan ikke analysere farvebetydning *adækvat* i dispositionelle termer, hvilket kan vises ved en fænomenologisk kritik: Der mangler en nødvendig komponent i den dispositionelle analyse, nemlig henvisningen til en særlig slags subjektiv respons, selve det man kan se, når man erfarer farven oprindeligt. Når jeg dømmes min taske rød i mørket, er det med andre ord underforstået, at den under normale lysforhold af normalt seende væsner vil *erfares visuelt* som havende en særlig givet rødheds-kvalitet. Et visuelt givet erfaringsmateriale er med andre ord medforstået, tavst eller eksplicit. Og således kan vi plausibelt hævde en nødvendig sammenhæng mellem dannelsen af farvebetydning og en bestemt givethedsmåde, nemlig den visuelle perception. Vi skal ikke fortabe os i farve-analyse, pointen tjener som nævnt til at vise en parallel til analysen af værdibetydning i relation til følelser:

Grundpointen er altså først og fremmest en pointe om forholdet mellem simple værdier eller det, vi kan kalde primær-værdier og følelser (i analogi til primær-farver og synet), hvorfor analysen må tage udgangspunkt i erfaringen af simpel værdi. Tager vi som det første et helt simpelt æstetisk værdi-eksempel: Sukkeret kan meningsfuldt prædikeres som 'sødt', selvom intet subjekt aktuelt smager det. Men en tilstrækkelig forståelse af, hvad denne dom egentlig indebærer, forudsætter et adækvat begreb om sødhed, som igen forudsætter at man har *følt* sødhed (ved at smage og dermed erfare denne *prima facie* positivt valente smagskvalitet). Denne værdibetydning har i og med den oprindelige værdi-følelse sedimenteret sig i erfaringshorisonten og muliggjort re-præsentationen af sødhedskvaliteten i en ikke-affekteret givethedsmåde. Et menneske født uden smagssans kan godt lære at *dømme* sukkeret som sødt, men har i realiteten intet dækkende begreb om, hvad dette indebærer i forhold til dens valente karakter, da vedkommende ikke har følt det – akkurat ligesom den blinde kan kalde postkassen for rød uden egentlig at forstå og registrere, hvad dette præcist indebærer

(se også Prinz 2009 pp. 38-42). Vi kan altså fremhæve en nødvendig sammenhæng mellem at give mening til den simple værdi, vi kalder en smagskvalitet, fx sødhed, og det at have følt noget med sin smags-sans, en pointe der vel ikke i sig selv lyder så kontroversiel. Den har imidlertid stor betydning, når vi udvider analysen til mere komplekse værdi-genstande, hvis mening konstitueres af de simple værdi-betydninger, og når vi betragter følelsernes kognitive nytte-funktion i en praktisk sammenhæng, som vi vender tilbage til.

Lad os rekonstruere sagen fænomenologisk med et lidt mere (men stadig forholdsvist simpelt) komplekst eksempel: Dannelsen af betydningen af værdien af et måltid mad. Måltidet fremtræder som: Et velsmagende og tiltrængt måltid i venners lag. Vi kan rekonstruere denne værdigenstands værdi som konstitueret af et kompleks af simplere følte værdikvaliteter, der i en unik sammensætning præger subjektet på en bestemt måde: Jeg erfarer måltidets kvalitet som en kompleks værdifuld smags-*Gestalt*: Den udgør en kompleks irreducibel helhed af simplere skelnelige smagskvaliteter, fx bitterhed, sødt, surt, stærkt etc. Måltidets smagsværdi fremtræder ikke som konstrueret af min subjektive dom herom, men som del af et passivt givet erfaringsmateriale, som min værdi-dom (bl.a.) handler om, når jeg aktivt retter mig mod måltidet for at vurdere det; den er givet i bevidstheden som rettesnoren for enhver korrekt dom om måltidets smagsværdi for mig. Smagsværdien indgår ligeledes i et større værdikompleks af sammensatte erfarings-givne kvaliteter, som vi kan rekonstruere fænomenologisk, det være sig kvaliteter i relation til måltidets eventuelle sociale funktioner – det spiller fx en rolle for mig som fokuspunkt for socialt samvær, der fremtræder vigtigt og meningsfuldt for mig – og det være sig måltidets funktion at stille min sult, som fremtræder presserende for mig her og nu. Disse ligeledes analysérbare kvaliteter konstituerer en unik højere-ordens helheds-værdi af måltidet som sådan: Samværrets karakter og sulten sætter præg på smagskvaliteterne, ikke blot i form af en kausal forbindelse, men i selve kvaliteternes fremtrædelsesmåde, dvs. selve den værdi-mening, som måltidet som sådan er givet med. Både sulten og den sociale kontekst forstærker værdien af maden, ligesom også den auditive og visuelle præsentation af maden gør det. Pointen er nu i relation til følelsen, at måltidets helheds-værdi er givet i og med en sammensætning af en myriade af rekonstruerbare fremtræden-

de værdikvaliteter – og de simpleste og således mest fundamentale af disse kvaliteters mening er kun givet *i og med kvaliteternes følbarhed*: Vi med-forstår i erfaringen af måltidets værdi en række simple følte valente kvaliteter, fx smagskvaliteterne, samværsfølelser, følelsen af at få stillet sult osv.

Sagt i mere almene termer har dannelsen af værdi-mening ligesom farve-betydning en nødvendig relation til en bestemt type reception: Hvor den visuelle perception er meningskonstituerende for farvebetydningerne, er værdi-følelsen – følelsen af at noget er positivt eller negativt på en bestemt måde – betingelse for tilegnelsen af primære værdibegreber. Følelsen er således ikke *blot* en art affektion, men har den fundamentale kognitive funktion, at den *præsenterer* subjektet for, at noget er godt eller dårligt på en bestemt måde: Følelsens fænomenale indhold er et konstituerende værdi-materiale, der 'sedimenteres' i subjektets erfaring (Scheler 2007, Husserl 1988); dvs. værdikvaliteten kan i og med følelsen af den internaliseres som en del af subjektets forforståelse og begrebslige habitus. Dette har også afgørende betydning for dannelsen af etisk og moralsk mening (se Engelsen 2013).

Den genetisk-fænomenologiske pointe om en nødvendig relation mellem det at føle og dannelsen af simple værdibegreber kan bidrage til en afklaring af følte emotioners nyttefunktioner i det praktiske liv, som vi skal se. Dermed kan analysen også have en praktisk relevans i forhold til at forstå vigtigheden af at kultivere bestemte emotionelle kapaciteter og dispositioner, også hvad angår mere komplekse og sammensatte værdigenstande og værdikomplekser.

Emotioners nyttefunktion i den praktiske rationalitet

I kraft af følelsers afgørende rolle i dannelsen af værdibetydning drager et modent subjekt aktivt nytte af følelsernes fænomenale indhold. Hvad end et internaliseret følelsesindhold, værdi-materialet, ledsages af en aktuel affektion eller ej, kan det fx bruges til at præsentere type-identiske kvaliteter: Det er mulighedsbetingelsen for, at subjektet kan *re-præsentere* et værdiindhold i andre præsentations-modi end den oprindelige følelse: Jeg kan gen-kende værdien (fx måltidets velsmag), erindre den, forestille mig den, glæde mig til den, ærgre mig over at være gået glip af den osv. Og et sedimenteret følelsesindhold er mulighedsbetingelse for, at jeg kan gen-kende værdikvaliteter, der ikke blot relaterer sig til egne indre til-

stande, men også til andres. Således er min emotionelle erfaring medkonstituerende for min evne til at forstå, at andres følelser kan have praktisk relevans. Dette er konsistent med fremherskende teorier om forståelse af andre, der vægter, at der er et 'konstruktiv' eller simulerende element i enhver forståelse af andres indre liv, omend anden-forståelse næppe kan reduceres til simulation (Husserl 1975, Goldman 2008, Zahavi & Overgaard 2012).

Følelsernes menings-dannende funktion kan også gøre den pointe forståelig, at intentionale emotioner også ofte 'sporer' (*track*) værdi (Tappolet 2012, Engelsen 2011): Emotioner kan netop ses som responser på positive eller negative værdi-fremtrædelser i en given situation, ofte i periferien af opmærksomhedshorisonten, en fænomenologisk pointe konsistent med såkaldte *appraisal*-teorier om emotioner i psykologien samt 'kognitivistiske' teorier om emotioner i det hele taget (Shaver & Mikincer 2007, Roeser 2011). Dette har vigtige sociale nyttefunktioner, og pointen kan rekonstrueres med et simpelt eksempel: Min medfølelse overfor en ven i sorg er min kilde til den information, at der er noget galt med hende: I medfølelsen trækker jeg (associativt i 'periferien' af bevidstheden) på negativt værdiindhold præsenteret i egne tidligere personlige erfaringer af sorg. I en bevæget empatisk identifikation overfører jeg denne sedimenterede værdibetydning til min vens tilstand. Jeg erfarer herigennem værdi-typen præsenteret i min vens sorg og forstår betydningen af dens negativitet i og med selv at blive følelsesmæssigt berørt. Min medfølelse er en værdi-følelse, da det er i og med at blive berørt i medfølelsen, at jeg får information om selve den negative værdi i situationen.

En sådan emotionelt baseret værdi-reception kan sagtens foregå som en mere eller mindre uklar fornemmelse i 'periferien' af ens bevidsthed. Jeg kan fx i samtalen med min ven have en fornemmelse af, at noget er galt uden selv at være tematisk opmærksom på det. Dette kan bekræftes i et fænomenologisk rekonstruerende tilbageblik: Dagen efter mødet med min ven bryder hun i telefonsamtalen ud i gråd, og jeg bliver nu tematisk opmærksom på, at hun er ramt af en dyb sorg; samtidig går det op for mig, at denne opmærksomhed netop udgør en bekræftelse af en fornemmelse, som allerede var til stede i mit sind i vores møde ansigt-til-ansigt i går, men som blot ikke var i fokus af min bevidsthed: I går var det en uarticuleret og indistinkt følelse af, at noget negativt var på færde, at der

var noget galt; i dag er det udviklet til en forholdsvis klar forståelse. Allerede min tidlige indistinkte følelse havde altså en receptiv nyttefunktion i den forstand, at den var del af en opmærksomhed, som mit intellekt først senere fik bekræftet og veldefineret. Igen er parallellen til perceptionen illustrerende, idet jeg på lignende vis kan sansе noget i periferien af min opmærksomhedshorisont, som jeg først senere kan sætte begreb på og evt. få bekræftet af andre videnskilder ("ok, det var dét, jeg så!"). Den slags fornemmelser er selv-sagt fejlbarlige (som alle forståelsesmåder), men udgør ikke desto mindre vigtige informationskilder til vores praktiske vurderinger.

Det affektive aspekt af emotioner er vigtigt at tage med i betragtning, når vi beskriver deres nyttefunktion i praktiske sammenhænge: Værdier givet i affektive præsentationsmåder motiverer til at handle på bestemte måder, men motivation er samtidig en prægning af subjektets opmærksomhed og har således en nyttefunktion for erkendelsen: Ligesom min opmærksomhed rettes mod X, når jeg hører en lyd kommende fra X's retning (Husserl 1999, §21), så bidrager emotioner til at rette min opmærksomhed hen imod positive og negative forhold i en given situation. Min vens sorg og det negative ved det, hun sørger over, tiltrækker min opmærksomhed *i og med* at jeg har medfølelse med hende. Jeg motiveres til at tage hendes situation alvorligt – og potentielt at danne mig relevante praktiske handlemønstre og domme om situationen. I modsætning til følelsers funktion i formationen af værdibegreber er følelser dog næppe i alle konkrete praktiske sammenhæng nødvendige betingelser for konkret værdireception, eftersom et internaliseret værdimateriale som nævnt kan danne grundlag for præsentationen af værdi i andre præsentations-modi end intentionelle emotioner. Dette udelukker dog ikke, at emotioner i mange praktiske sammenhæng spiller en helt afgørende rolle som kilde til indholdet for den praktiske fornuft.

Nyttige og unyttige emotioner

Når vi vurderer emotioners praktiske nytte, må vi som nævnt også have blik for, hvordan emotioner spiller negativt ind på den praktiske dømmekraft, som så ofte pointeret i faglitteraturen om praktisk rationalitet (fx Haidt 2001). Vi kan på baggrund af den forudgående analyse give mening til, hvad det er, der fænomenologisk betragtet går galt, når følelser står i vejen for den praktiske fornuft: Følelsers

forstyrrelse af den praktiske fornuft kan analyseres som et uheldigt 'biprodukt' af netop deres værdireceptive funktion. For at forstå dette, må det understreges, at værdiindhold, hvis mening følelser bidrager til at konstituere, ganske vist er en nødvendig betingelse for dannelsen af enhver praktisk dom, men det er stadig afgørende at have blik for de intentionale følelsers fejlbarlighed (fx: ikke alt, hvad jeg frygter, er egentligt frygtsomt). Derudover giver det meste af det, vi føler som værdifuldt, ikke kategoriske grunde til at handle på bestemte måder. Det er netop dette forhold ved vores mere intense følelser, som gør dem problematisk unyttige i rationelle kontekster: Følelsers affektive intensitet disponerer ofte fejlagtigt det følende subjekt til i den givne situation at tro, at den i emotionen satte værdis vigtighed i relation til andre værdier, svarer til intensiteten af følelsen.

Når jeg føler kraftigt for noget, fx i en stærk indignation, er noget givet for mig som værdigt for denne følelse, noget fremtræder som havende negativ værdi. Men i og med min meget intense følelses-tilstand foranlediges jeg nemt til at overdrive det negatives vigtighed i forhold til en bredere praktisk sammenhæng. Sagt anderledes kan vi forstå emotionelt motiveret irrationalitet som udtryk for, at bestemte intense følelser mere eller mindre har 'overtaget' subjektets perspektiv: Subjektet disponeres til kun at fokusere på det specifikke værdimateriale, som emotionen retter sig imod. Dermed negligerer subjektet nemt andre relevante værdier. Er man eksempelvis i sin indignation emotionelt bevæget på en meget intens måde, abstraherer man mere eller mindre automatisk fra andre praktisk relevante forhold i situationen, hvilket kan forhindre det for en rationel betragtning nødvendige bredere perspektiv, fx i form af manglende blik for de langsigtede konsekvenser af ens handlinger eller i form af helt at negligeres andres perspektiver. Den intense følelse kan altså på én og samme tid være den primære kilde til forståelsen af en given positiv eller negativ værdi, men samtidig erfares så intenst, at den bliver til 'emotionel støj': Dvs. at det bliver umuligt for subjektet at indtage et praktisk rationelt perspektiv, der kan give mening til en større tidslig og rumlig sammenhæng af emner, der giver grunde til handling.

Emotionsregulering og praktisk fornuft

På baggrund af det foregående er det i et praktisk-rationelt perspektiv næppe hverken hensigtsmæssigt generelt at 'lægge låg' på sine følelser eller generelt at undlade at 'holde hovedet koldt'. Tværtimod giver analysen mening til den pointe, fremhævet både i psykologisk teori (Shaver & Mikincer 2007) og i teori om fornuftig forvaltning af egen velfærd (Tiberius 2008), at det ofte er nyttigt i velfærdsoptimerende øjemed, at man i følelseslivet under nogle omstændigheder evner at op-regulere intensiteten af sine emotionelle responser, positive som negative, og under andre omstændigheder evner at ned-regulere dem. Prudentiel rationalitet er med andre ord betinget af en emotionel modenhed, der kræver en veludviklet selvkontrol i form af passende emotions-regulering og ikke mindst en veludviklet kontekst-sensitivitet. Vi kan i den forbindelse skelne tre basale typer emotions-regulering, som vi kan sammentænke med forståelsen af værdierfaring præsenteret i det forudgående (Bargh & Williams 2007): Situationsselektion, opmærksomhedsparathed og revurdering.

Er man situationsselektiv evner man at op- og nedregulere sine affektive responser ved at foregribe situationer, der skaber upassende responser. Et eksempel herpå kan være simpelthen at udtrykke sine følelser på en passende måde. Hermed skaber man bevidst en situation, der kan motivere ens omverden til at forholde sig til følelsen og dens værdiindhold – hvilket igen kan motivere medmennesker til at bidrage til realiseringen af det, der gives som havende positiv værdi i den givne følelse eller, hvis det er en negativ emotion, til at annullere eller undgå det, der præsenteres som havende negativ værdi.

Opmærksomhedsparathed er evnen til fleksibelt at omstille sit opmærksomhedsfokus ved at distrahere sig selv eller ved koncentration. Man kan argumentere for, at evnen at koncentrere sig om og engagere hele sin væren i én eller flere præsenterede positive værdier, og dermed intensivere sin egen emotionelle respons, er meget afgørende i et prudentielt-rationelt perspektiv (Tiberius 2008 hævder en lignende pointe). Nære sociale relationer er fx muliggjort af bl.a. en evne til at fokusere på at være nærværende om fælles positive oplevelser i konkrete sociale interaktioner. Et velundersøgt fænomen som *flow* synes også at være en nyttig kilde til velfærdsoptimering (Csikszentmihalyi & Nakamura 2001): Når et

subjektet er i en psykologisk tilstand af flow, koncentrerer og engagerer det sig netop med hele sit følelsesliv om bestemte værdier og opgaver i en sådan grad, at det glemmer tid og sted, hvilket kan være kilde til stor tilfredsstillelse og en følelse af mening i nu'et. Evnen til at distrahere sig selv emotionelt fra et præsenteret værdimateriale er i andre sammenhæng afgørende: Udtrykket at 'holde hovedet koldt' betegner netop denne evne og eksemplificerer den førnævnte vigtighed af ikke at lade følelseslivet blive til et tunnelsyn, der er ude af stand til at se tingene i et bredere perspektiv.

En revurdering, der fænomenologisk betragtet kan være udfaldet af et opmærksomhedsskift, er et *Gestalt*-skift i den samlede vurdering af den værdi-sammenhæng, man befinder sig i. Man kan fx indoptage mere information om emnet, hvilket kan udvide den værdimæssige horisont. Jeg kan fx præges af en stærk forargelse over min vens opførsel i en social sammenhæng og i og med denne emotion præsenterer hendes adfærd som stærkt upassende. Men ved at rette opmærksomheden mod motiverne bag hendes opførsel genovervejer jeg, hvad der får hende til at gøre netop dette. Jeg regulerer på denne måde min emotion ved fx at rette opmærksomhed på hendes psykologisk ustabile tilstand, der måske ikke ligefrem undskylder opførslen, men sætter den i en mindre forargelig belysning. I en given situation kan emotionsregulering ved en revurdering af situationen være en mulighedsbetingelse for en passende overbærenhed eller et nyttigt indgreb i adfærden, som min stærkt forargede følelsetilstand gjorde mig ude af stand til.

Afsluttende bemærkninger

Jeg har i det foregående argumenteret for, at følte emotioner spiller en fundamental rolle i en nytteoptimerende fornuft, i og med at de udgør den mest basale præsentationsmåde for dennes indhold, dvs. for de primære værdikvaliteter, der i det hele taget er med-konstituerende for målene for instrumentel rationalitet. Analogt til at farver oprindeligt må præsenteres visuelt, må de basale værdikvaliteter præsenteres i følte emotioner. Dette udelukker vel at mærke ikke, at det, der præsenteres som værdi i følelsen, efterfølgende kan re-præsenteres i andre erkende-modi, i mindre følelsesladede, 'kolde' attituder. Teorien om følelser som basale givetheds-måder for værdibetydning implicerer anerkendelsen af et dilemma givet den prudentielle fornufts egen natur: Selve det at være emo-

tionelt åben for værdi kan i visse situationer disponere for at tænke og handle unyttigt, da det kan disponere til et tunnelsyn, men emotioner er samtidig nødvendige betingelser for selve denne åbenhed for værdi, dvs. for selve dannelsen af meningsindholdet af den prudentielle fornuft. Teorien kan således forklare emotionernes dobbeltsidede status i den praktiske tænkning og handlen som et udtryk for selve værdireceptionens natur, og den kan give mening til det forhold, at evnen til emotions-regulering under passende omstændigheder er en helt afgørende egenskab at have, hvis man vil agere rationelt. At være prudentielt rationel er betinget af en emotionel modenhed.

Referencer

- Bargh, John A. & Williams, Lawrence E. 2007. The Nonconscious Regulation of Emotion. Gross, James J. (ed.) 2007. *Handbook of Emotion Regulation*. New York: Guilford Press. 2007.
- Csikszentmihalyi, Mihaly & Nakamura, Jeanne 2001: The Concept of Flow in Snyder, C. R. 2001: *Handbook of Positive Psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Engelsen, Søren (2011): Emotional Awareness in Scheler's Axiology and the Queerness Argument in: *Appraisal*; March 2011, Vol. 8 Issue 3.
- Engelsen, Søren 2013. *In Defense of Moral Experience. A Phenomenological Approach to Moral Reasons, Motivation, and Intuition*. Ph.D. thesis. Kan rekvireres af undertegnede.
- Engelsen 2016, *forthcoming*. Feeling value. A systematic phenomenological account of the original mode of presentation of value. *Forthcoming in New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy, Issue on Phenomenology of Emotions*, New York: Routledge.
- Goldman, Alvin I. (2008): *Simulating Minds: The Philosophy, Psychology, and Neuroscience of Mindreading*. New York: Oxford University Press, USA.
- Gross, James J. (ed.) 2007. *Handbook of Emotion Regulation*. New York 2007.
- Haidt, Jonathan 2001. The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, Vol 108(4), Oct 2001, pp. 814-834.

- Husserl, Edmund 1966. *Husserliana 11 (HUA 11): Analysen zur passiven Synthesis. Aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten, 1918-1926.* Edited by Margot Fleischer. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1966.
- _1973 *Husserliana 1 (HUA 1): Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge.* Edited by S. Strasser. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1973
- _1988. *Husserliana 28 (HUA 28): Vorlesungen über Ethik und Wertlehre. 1908-1914.* Edited by Ullrich Melle. The Hague, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1988.
- _(1999): *Erfahrung und Urteil. Untersuchungen zur Genealogie der Logik;* Redigiert und herausgegeben von Ludwig Landgrebe. PhB 280. 7. Auflage 1999.
- Jackson, Frank 1986. What Mary Didn't Know. *Journal of Philosophy* (83): 291–295.
- Klawonn, Erich (2007): "Normer, normativitet og normativitetsområder" i: *Res Cogitans* 2007 no. 4, vol. 1.
- Köhler, Wolfgang (1966): *The Place of Value in a World of Facts.* New York and Toronto: A Mentor Book. The New American Library.
- Prinz, Jesse J. 2009. *The Emotional Construction of Morals.* Oxford: Oxford University Press
- Roeser, Sabine 2011. *Moral Emotions and Intuitions;* New York: Palgrave Macmillan.
- Roseman, I. J. 2001. A model of appraisal in the emotion system: Integrating theory, research, and applications. In K. R. Scherer, A. Schorr, & T. Johnstone (Eds.), *Appraisal processes in emotion: Theory, methods, research* (pp. 68–91). New York: Oxford University Press.
- Scheler, Max 2007. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. Neuer Versuch der Grundlegung eines Ethischen Personalismus.*; 2. unveränderte Auflage (1921); Boston: Adament Media Corporation.
- Searle, John 2015. *Seeing Things as They Are: A Theory of Perception,* New York: Oxford University Press.
- Shaver, Philip R & Mikincer, Mario 2007. Adult Attachment Strategies and the Regulation of Emotion. Gross, James J. (ed.) *Handbook of Emotion Regulation.* New York.

- Tappolet, Christine 2012. Values and Emotions: Neo-Sentimentalism's Prospects. In Bagnoli, Carla (ed.). *Morality and the Emotions*, New York: Oxford University Press.
- Tiberius, V. 2008. *The Reflective Life. Living Wisely Within Our Limits*. Oxford: Oxford University Press
- Wiggins, David (1987). "A Sensible Subjectivism?" *In Needs, Values, Truth: Essays in the Philosophy of Value*. Oxford: Blackwell.
- Zahavi, Dan & Overgaard, Søren 2012: Empathy without Isomorphism: A Phenomenological Account. Decety, J. (ed.), *Empathy: From Bench to Bedside*, pp. 3-20. Cambridge, MA: MIT Press.